

INGRID KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ

ZADANIA OBROŃCY WĘZŁA W PROCESIE O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

WPROWADZENIE

Proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa należy według kan. 1671-1707 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku¹ do procesów specjalnych. Jeżeli nie ma wskazówek do postępowania szczegółowego, podczas procesu postępuje się według ogólnych norm procesowych. Szczegóły dotyczące owego procesu znajdują się w Instrukcji *Dignitas connubii*². Proces ten jest procesem o charakterze spornym i cechuje się kontrydiktoryjnością (kan. 1425 § 1 KPK/83). Wierni mają prawo do złożenia skargi (kan. 221 KPK/83). Pozycja kontrydiktoryjna stron sporu prowadzi strony do przedkładania stwierdzeń i argumentów „przeciw” i do określenia materiału dowodowego. W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa małżonkowie mogą różnić się w opinii dotyczącej natury ich małżeństwa, jak również oboje mogą być przekonani o nieważności małżeństwa. W procesie nie powinno wprowadzać się klimatu polaryzacji³.

Mgr lic. INGRID KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ – doktorant w Katedrze Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: ingrid.kovarova.kochova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0096-3451>

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannes Pauli PP. II. promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; *Kodeks Prawa Kanonicznego*, tekst polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

² PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), Roma: Libreria Editrice Vaticana 2005 [dalej cyt.: DC], art. 23.

³ R. SOBAŃSKI, *Między rygorystką a laksystką. Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa na tle kondycji małżeństw sakramentalnych w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010), nr 3-4, s. 164.

Proces ten odznacza się cechami specyficznymi wywodzącymi się z przedmiotu procesu, którym jest ocena ważności małżeństwa, i dlatego wynik każdego tego rodzaju procesu jest przedmiotem zainteresowania społecznego, gdyż rozpatruje ważność jednego z siedmiu sakramentów ustanowionych przez Chrystusa⁴. Podstawą dla procesu jest kan. 1060 KPK/83 – zasada przychylności prawa wobec małżeństwa. Charakter procesu jest mieszany, bo dotyczy nie tylko dobra prywatnego – sfery prywatnej małżonków, ale i dobra społecznego – małżeństwa, i z tego powodu wymagana jest obecność obrońcy węzła w procesie, bo proces ten może inicjować również i rzecznik sprawiedliwości. Nie mają tutaj zastosowania wszystkie zasady obowiązujące w procesach spornych o charakterze prywatnym, ani zasady procesowe dotyczące interesów społecznych⁵. Proces powinien być prowadzony w harmonii z normami obowiązującymi, choć nie powinno tutaj chodzić wyłącznie o zachowanie norm procesowych, chodzi również o stworzenie przestrzeni do okazania słuszości kanonicznej i miłości chrześcijańskiej, gdyż w centrum procesu znajdują się małżonkowie i ich najbardziej wewnętrzne motywy motywacje, ich wzajemne relacje⁶. Powinny być zachowywane również normy dotyczące długości procesu, tzn. na pierwszym stopniu sądu 1 rok, na drugim stopniu 6 miesięcy. Małżonkowie mają prawo do tego, by ich sprawa była rozpatrzona zwięźle, by sądy kościelne postępowały według norm procesowych (kan. 203 i n. KPK/83), by interpretacja i zastosowanie prawa było zgodne z wymogiem jedności w Kościele⁷.

Aktywne włączenie się obydwu stron do procesu przez podanie swych wypowiedzi i dowodów dostarczy sądowi materiału podstawowego dla odnalezienia prawdy o zaskarżonym małżeństwie. Proces odbywa się w formie pisemnej bez udziału publiczności. Istnieje wyjątek w kan. 1507 § 1 KPK/83, kiedy sąd nakazuje rozprawę sądową, żeby pozbyć się wątpliwości przed rozpoznaniem przedmiotu sporu i według kan. 1604 § 2 KPK/83, kiedy możliwe jest odbycie mniejszej rozprawy sądowej w celu wyjaśnienia niektórych kwestii powstałych po wypowiedzeniu się stron procesu, by uzyskać wypowiedzi stron przed przedłożeniem sprawy do decyzji.

⁴ T. ROZKRUT, *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa: Proces sporny czy proces specjalny?*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010), nr 3-4, s. 175.

⁵ M. GRESZATA-TELUSIEWICZ, *Pełnomocnicy procesowi i adwokaci: aktywność stron w procesie; etapy postępowania sądowego oraz relacje prawne powstające podczas procesu (Z rozważań nad kanonicznym procesem zwyczajnym – część VI)*, „Człowiek – Rodzina – Prawo” 7 (16) 2013, s. 19.

⁶ ROZKRUT, *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa*, s. 177.

⁷ J. KRZYWDA, *Prawo wiernych do szybko i sprawnie działających trybunałów kościelnych*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 21 (2011), s. 85-91.

Odpowiedzialność za pracę sądu w Kościele partykularnym należy do biskupa (kan. 381 § 1 KPK/83). On wykonuje władzę sądową (kan. 1419 § 1 KPK/83), wykorzystując do tego organy zarządzania (kan. 469 KPK/83) i mianując wikariusza sądowego (kan. 1420 KPK/83). Tak jest od czasów apostołskich⁸.

Sąd może wykorzystać również środki duszpasterskie i, jeśli to wskazane, omówić sprawę z małżonkami w rozmowie osobistej, obok wszystkich oficjalnych rozpraw sądowych dotyczących ich sprawy, o których wspomniano wyżej⁹. Zadaniem sądu jest rozpatrzenie istnienia dowodów unieważniających małżeństwo. Zadaniem sądu nie jest ocena stron ani tego, która z nich popełniła większy błąd, bardziej raniła lub bardziej się przyczyniła do rozbitcia związku¹⁰.

W liście apostołskim *Mitis Iudex Dominus Iesus*¹¹ papież Franciszek zmienił normy procesowe od 8 grudnia 2015 r. Umożliwił trzy sposoby postępowania przy procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, mianowicie sposób dotąd znany według KPK/83, nowy sposób prowadzenia sprawy w tzw. procesie skróconym – *processus brevior* (kan. 1683 KPK/83) i w procesie dokumentalnym (kan. 1688 KPK/83), gdzie przy wezwaniu obu stron można orzec nieważność małżeństwa na podstawie dokumentów pisemnych, za pomocą których udowodniono istnienie przeszkód zrywających lub brak koniecznej dyspensy, albo wadę ważności pełnomocnictwa przy zawieraniu małżeństwa.

Zmianą podstawową jest tutaj zdjęcie obowiązku do przeprowadzenia procesu w drugiej instancji i w tych wypadkach, gdy żadna ze stron uczestniczących nie złożyła apelacji. Zmiany te stawiają więcej wymagań wszystkim uczestnikom procesu – sędziemu i obrońcy węzła, by jako osoby urzędowe wypełnili swe zadanie i starali się odnaleźć prawdę o związku małżeńskim, którego ważność została zaskarżona w skardze powodowej.

Struktura artykułu zostanie podzielona na dwie części. W części pierwszej należy scharakteryzować rolę obrońcy węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W części drugiej należy przeanalizować, w jaki sposób obrońca węzła wypełnia swe zadania w ramach poszczególnych faz procesu.

⁸ SOBAŃSKI, *Między rygoryzmem a laksyzmem*, s. 164.

⁹ Tamże, s. 168.

¹⁰ S. PŘIBYL, *Specifika rozhodování církevních soudů v manželských kauzách*, „Revue církevního práva” 59 (2014), nr 3 (14), s. 15.

¹¹ FRANCISCUS PP. *Litterae apostolicae motu proprio quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur Mitis Iudex Dominus Iesus* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-967 [dalej cyt.: MIDI].

1. URZĄD OBROŃCY WĘZŁA

Obrońca węzła jest w diecezji mianowany przez biskupa diecezjalnego (1435 KPK/83) lub tych rządców innych Kościołów partykularnych, którzy według kan. 368 KPK/83 wyposażeni są w taką samą władzę jak biskup diecezjalny na podstawie kan. 370 i kan. 371 KPK/83. Chodzi więc w większości o mianowanie o charakterze trwałym. Prawo biskupa ma podstawę w kan. 470 KPK/83. Można mianować jedną lub więcej osób, w zależności od zapotrzebowania w diecezji. Jedna osoba może być mianowana również jako obrońca węzła i jako rzecznik sprawiedliwości. Jednakże zgodnie z kan. 1436 § 1 KPK/83 wyklucza się możliwość, by jedna osoba wypełniała obie funkcje w tym samym procesie¹². Według art. 36 DC nie jest możliwe, by na miejsce obrońcy węzła był mianowany inny urzędnik sądowy tego samego sądu, lub żeby ta sama osoba wykonywała urząd obrońcy węzła na stałe w sądzie pierwszej instancji i w sądzie, gdzie rozpatrywane są apelacje przeciwko wyrokowi owego sądu na pierwszym poziomie. Przynajmniej jeden obrońca węzła powinien być mianowany na stałe (art. 53 § 1 DC). Obrońcę węzła może odwołać biskup, jak również osoba piastująca ten urząd może złożyć rezygnację.

Wymogi mianowania osoby na urząd obrońcy węzła ustalone są w kan. 1435 KPK/83. Obrońcą węzła może stać się osoba posiadająca:

a) dobrą opinię (*integrae fama*). Kandydat na funkcję obrońcy węzła powinien być nienaganny. Ogólnie powinno się mieć przekonanie o jego przymiotach osobistych i moralnych. Kandydat nie powinien wywoływać zgorszenia publicznego. To mogłoby spowodować osłabienie zaufania wiernych do poprawności wykonywania urzędu obrońcy węzła i w wykonywaniu władzy sądowniczej w Kościele. Kandydat nie powinien być w karach kościelnych, ani nie powinien być w bliskiej okazji popełnienia przestępstwa lub podejrzany o jego popełnienie, w wyniku czego ordynariusz może go upomnieć (kan. 1339 KPK/83);

b) roztropność i gorliwość o sprawiedliwość. Ukierunkowanie wewnętrzne i podejście osobiste do wykonywania urzędu obrońcy węzła powinno skupiać się na szukaniu sprawiedliwości. Wtedy kandydat będzie zdolny do wypełnienia swojego zadania, czyli do obrony małżeństwa sakramentalnego w ramach procesu przy zastosowaniu legalnych środków;

c) wymagane wykształcenie. Kandydat na obrońcę węzła powinien mieć wykształcenie w prawie kanonicznym na poziomie licencjatu lub doktoratu i być

---

¹² W procesie o nieważność małżeństwa zainicjowanym przez rzecznika sprawiedliwości nie może ta sama osoba wykonywać również funkcji obrońcy węzła.

zdolny do dysponowania koniecznymi umiejętnościami i wiedzą. Ze względu na brak wykształcenia może zostać udzielona dyspensa.

Zgodnie z KPK/83, obrońcą węzła może być ustanowiony duchowny albo osoba świecka, czyli mężczyzna i kobieta.

Nominacja na urząd dokonuje się w formie pisemnej (kan. 156 KPK/83). Po nominacji obrońca węzła składa przysięgę (kan. 471 KPK/83 i art. 35 § 1 DC). Obrońca węzła jest również zobowiązany do zachowania tajemnicy (*secretum servare*) odnośnie do okoliczności, o których dowiedział się przy wykonywaniu swych obowiązków. Więcej szczegółów dotyczących obowiązków urzędowych obrońcy węzła ustalonych jest w art. 35 § 2, 3 DC. Obrońca węzła powinien zatroszczyć się o pogłębianie swej wiedzy na temat prawa małżeńskiego i procesowego, przede wszystkim studiowanie jurysprudencki Roty Rzymskiej.

Obrońca węzła uczestniczy jako strona specjalna w tych procesach, w których chodzi o nieważność lub dyspensę od związku małżeńskiego. Obrońca węzła zastępuje w procesie interes związku małżeńskiego. Zadaniem obrońcy węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest przedstawienie wszystkiego, co mogłoby być roztropnie wymienione przeciw nieważności małżeństwa. Zadaniem obrońcy węzła jest, by „bronił ważności małżeństwa w oparciu o rozsądne i przekonujące trybunał argumenty a nie [...] za wszelką cenę”¹³ i wychodził przy tym z tego, co wykryto w procesie.

Uczestniczenie w procesach jest dla obrońcy węzła obowiązkowe (*pars necessaria*). Według kan. 1434 KPK/83, mają prawo do bycia wysłuchanym kiedykolwiek prawo ustala, że strona powinna być wysłuchana. Obrońca ma prawo do składania wniosków jako strona. Jeśliby proces przebiegał bez obecności obrońcy węzła, wbrew temu, że miałby być zawiadomiony (*citatio*), rozprawa jest nieważna, chyba że obrońca węzła naprawdę był obecny lub miał przynajmniej możliwość do przegłądnięcia akt sądowych przed wydaniem wyroku wypełniając swoje zadanie (kan. 1433 KPK/83). Nieważność wyroku spowodowana nieobecnością obrońcy węzła w procesie może być naprawiona na mocy samego prawa. Akta należy rozumieć jako akta procesowe (*acta processus*), a nie tylko akta sprawy (*acta causae*).

Zadania obrońcy węzła szczegółowo ustalone zostały w art. 56 DC. Obrońca węzła powinien na każdym etapie procesu przedstawiać dowody, uwagi, środki prawne pomocne do uzyskania wyroku końcowego o ważności małżeństwa.

---

¹³ W. WENZ, P. WRÓBLEWSKI, *Urząd obrońcy węzła i procesowe decyzje sędziego na etapie wyrokowania. Zagadnienia wybrane z procesu o nieważność małżeństwa*, Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2007, s. 84.

Obrońca węzła w żadnym wypadku nie może występować przeciw ważności małżeństwa, nawet jeśli nie ma nic rozsądnego do przedłożenia. W takim wypadku powinien on powierzyć się sprawiedliwości sądu. Zadaniem procesu jest odnalezienie prawdy o zaskarżonym małżeństwie, dlatego niewłaściwe byłoby odkładanie wydania wyroku o nieważności małżeństwa przez proponowanie uzyskania zbytecznych dowodów lub poprzez możliwie błędne wywodzenie wniosków przez obrońcę węzła, co nie byłoby zgodne z dobrem publicznym Kościoła. Z drugiej strony obrońca, węzła musi powstrzymać się działania na korzyść dla wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa, czyli nie może przedkładać argumentów i dowodów popierających nieważność, ale dokładnie odwrotnie, tylko te, które popierają ważność małżeństwa. Obowiązkiem obrońcy węzła jest zajęcie stanowiska odnośnie do sprawy (*animadversiones*).

Obecność obrońcy węzła w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa została wprowadzona konstytucją papieża Benedykta XIV *Dei miseratione* z dnia 3 listopada 1741 r.¹⁴ „Głównym sensem tej konstytucji było powołanie kompetentnego urzędnika, do którego należała obrona ważności węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa”¹⁵. Zadaniem obrońcy węzła było bronienie ważności małżeństwa przeciw skardze o jego nieważność i czynienie tego przed odpowiednim sędzią kościelnym, czyli bronienie interesów Kościoła wszystkimi dostępnymi środkami prawnymi. Urząd obrońcy węzła powinien być ustanowiony przez ordynariusza miejsca. Miała to być osoba obeznana w prawie, cechująca się uczciwością życia, osoba duchowna, wyjątkowo osoby świeckie¹⁶. W instrukcji *Quemadmodum matrimonii* 1883 r.¹⁷ Kongregacja Świętego Oficjum ustaliła, by osoba obrońcy węzła została wybrana spośród osób duchownych. Tę zmianę przejął również KPK/17.

2. UDZIAŁ OBROŃCY WĘZŁA W POSZCZEGÓLNYCH FAZACH PROCESU

Proces o nieważność małżeństwa odbywa się w następujących fazach: zawiązanie procesu, *citatio*, ustalenie przedmiotu sporu (*litis contestatio*), dowodzenie,

¹⁴ Por. BENEDICTUS PP. XIV, *Dei miseratione* (3.11.1741), w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. I, red. P. Gasparri, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1923, s. 695-701.

¹⁵ WENZ, WRÓBLEWSKI, *Urząd obrońcy węzła*, s. 24.

¹⁶ Tamże, s. 27.

¹⁷ Por. SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, *Instructio Quemadmodum matrimonii ad Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos Rituum Orientalium in causis Matrimonialibus adhibenda* (20.06.1883), w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. IV, red. P. Gasparri, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1951, nr 1076, s. 395-411.

dyskusja sprawy, etap wyrokowania. Zawsze można złożyć apelację przeciw wyrokowi sądu.

W nowo wprowadzonych procesach skróconych niektóre fazy procesu są uproszczone, aby umożliwić szybsze i zwięzłe odnalezienie prawdy o małżeństwie tam, gdzie jest to możliwe. Skrócenie procesu powinno prowadzić do eliminacji niekoniecznego formalizmu bez rezygnacji Kościoła z dokładnego badania sprawy i odnalezienia prawdy o zaskarżonym małżeństwie.

2.1. ZAWIĄZANIE PROCESU

Etap początkowy procesu o nieważność małżeństwa rozpoczyna się złożeniem skargi. Skoro jest możliwe rozpatrzenie skargi w procesie skróconym, skarga powodowa powinna zawierać wymagane prawem zasadnicze elementy, opis rzeczywistości z dostateczną ilością szczegółów oraz dowody. Skarga (*actio*) jest pierwszym dokumentem. Bez złożenia skargi sąd nie mógłby decydować o sprawie (kan. 1501 KPK/83). Prawo do złożenia skargi należy według kan. 1670, 1° KPK/83 do któregoś z małżonków. Nie jest istotne, po czyjej stronie znajduje się ewentualna przyczyna nieważności¹⁸, skargę mogą złożyć również oboje z małżonków wspólnie. Wspólne złożenie skargi lub dołączenie się do skargi małżonka oskarżającego jest jednym z wymogów dla rozpatrywania skargi w procesie skróconym (kan. 1683 KPK/83). Z natury urzędu obrońca węzła nie może składać¹⁹.

Według art. 3 MIDI i nowego brzmienia kan. 1675 KPK/83, sąd powinien nabyć pewności, że małżeństwo jest nieodwracalnie rozbite i nie jest możliwe odnowienie wspólnego życia małżeńskiego. MIDI przewiduje użycie środków duszpasterskich. Bez ich zastosowania nie jest możliwe stwierdzenie, czy naprawdę nie istnieje nadzieja do odnowienia życia wspólnego.

Po złożeniu skargi wikariusz sądowy zadecyduje o jej akceptacji (kan. 1676 § 1 KPK/83). Skarga może zostać odrzucona, jeśli nie zawiera wymaganych prawem elementów. Może być zatem odrzucona tylko z powodów wymienionych w kan. 1505, 2° KPK/83 w zw. z art. 121 DC, gdy brak elementów podstawowych skargi według kan. 1504, 1°-3° KPK/83 lub jeśli można wyłącznie na podstawie tekstu skargi stwierdzić z pewnością (*certo*), że nie ma żadnych podstaw do

¹⁸ G. ERLEBACH, *Niektóre procesy specjalne*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V: *Księga VII. Procesy*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2007, s. 336.

¹⁹ Skargę może złożyć również rzecznik sprawiedliwości (*promotor iustitiae*) według kan. 1674, 2° KPK/83, jeśli nieważność została ogłoszona, jeśli małżeństwo nie może być uważnione lub jeśli uważnienie małżeństwa nie byłoby pożyteczne. Skargę powinien złożyć rzecznik sprawiedliwości z diecezji, w której sprawa nieważności małżeństwa będzie rozpatrywana biorąc pod uwagę kan. 1430 KPK/83.

zaskarżenia małżeństwa i nie jest możliwe uzyskanie ich w procesie²⁰. Decyzja o przyjęciu lub odrzuceniu skargi następuje w ciągu 1 miesiąca od złożenia skargi. Jeśli nie zostanie w tym czasie wydana, strona zainteresowana sprawą może podać propozycję, żeby sąd podjął decyzję według kan. 1505 KPK/83. W takim wypadku czas do podjęcia decyzji od podania propozycji trwa 10 dni (kan. 1506 KPK/83). Jeśli i w tym czasie decyzja nie zostanie wydana, skargę uważa się za przyjętą (*libellus pro admissio habetur*), co nie oznacza, że wady, z powodu których skarga byłaby według kan. 1505 KPK/83 odrzucona, są anulowane. Skarga jest przyjęta na podstawie ustanowienia prawa, a sąd już nie wydaje odnośnego dekretu, jednak zaleca się odnotować sama fakt w innym dokumencie²¹. Dekret o odrzuceniu skargi powinien być uzasadniony, aby było oczywiste, które konkretne powody doprowadziły do jej odrzucenia. Jeśli osoba skarżąca nie zgodziłaby się z przyczynami odrzucenia skargi może napisać zarzut.

2.2. WEZWANIE SĄDU

Jeśli skarga została przyjęta, wikariusz sądowy zadecyduje o dostarczeniu skargi drugiemu małżonkowi, w wypadku, gdy nie brał udziału w jej złożeniu, a następnie obrońcy wężła dla wypowiedzenia się w sprawie (kan. 1676 § 1 KPK/83). Sąd wezwie obie strony (*citatio*) i przekaże im treść zawartą w aktach. Wezwanie sądu przebiega dwoma sposobami: według tego, czy skarga była przyjęta dekretem na podstawie kan. 1505 KPK/83 lub na mocy samego prawa według kan. 1506 KPK/83. Jeśli skarga była przyjęta dekretem, sąd wymieni w tej samej decyzji również wszystkie szczegóły dotyczące wezwania sądowego według kan. 1507 § 1 KPK/83. W wypadku drugim, sąd powinien wystosować dekret o wezwaniu sądu do 20 dni od podania propozycji według kan. 1506 KPK/83, tym sposobem sąd przeprowadza wezwanie sądowe.

W wezwaniu sąd apeluje do stron, aby wypowiedziały się na temat skargi w formie pisemnej lub przybyły na rozprawę w celu wyeliminowania wątpliwości (*ad dubiam concordandam*). Celem tej rozprawy sądowej jest ograniczenie

---

²⁰ Sędzia nie zajmuje się w tym wypadku dowodami skargi w sensie uzyskania dowodu nieważności, chodzi o te wypadki, kiedy oskarżyciel domaga się orzeczenia nieważności małżeństwa na podstawie stwierdzenia, że choć nigdy małżeństwa nie zawarł, jest on przekonany o jego powstaniu przez fakt długotrwałego współżycia, gdyż ze stwierdzeń skargi obu małżonków i z dokumentów dodatkowych skargi, będzie oczywiste, że nie doszło tutaj obiektywnie do uważnienia małżeństwa, dlatego trzeba postępować według kan. 1697 KPK/83.

²¹ R. SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, s. 141.

wątpliwości przy określaniu formuły sporu. Strony mogą być wezwane do uczestniczenia w rozprawie również wtedy, gdy sąd uważa to za stosowne²². Wezwanie to dokonane jest wydaniem nowego dekretu. Jeśli przewodniczący trybunału nie zwoła rozprawy, to nie dochodzi do uchybienia obowiązków sądu. Wezwanie wysyła się do oskarżyciela, oskarżonego (lub oskarżonych, jeśli skargę podaje rzecznik sprawiedliwości) i do obrońcy węzła²³. Kan. 1676 § 1 KPK/83 ustala czas 15 dni do sformułowania dekretu.

Przyjęcie skargi i wezwanie do sądu powoduje zaistnienie trzech relacji prawnych pomiędzy stronami procesu: relacji między oskarżycielem i sądem, relacji między sądem i oskarżonym i relacji sądu odnośnie do przedmiotu sporu²⁴. Dalej jest to również relacja sądu do obrońcy węzła, który uczestniczy w procesie o nieważność małżeństwa. Jego podstawowym zadaniem jest obrona i szukanie prawdy obiektywnej, która w tym sensie obiektywnym jest dobrem każdego człowieka. Obrońca węzła przekazuje swoje uwagi w formie pisemnej.

Już podczas tej fazy procesu obrońca węzła powinien starannie przestudiować skargę i rozważyć, czy jest w niej obecny dowód nieważności małżeństwa, jak również rozważyć, czy można myśleć o środkach do uzyskania dowodów, które wspierałyby udowodnienie ważności małżeństwa. Orzeczenie obrońcy węzła jest zasadnicze dla stanowienia przedmiotu sporu przez wikariusza sądowego. Wikariusz sądowy może wezwać strony do powtórnego wypowiedzenia się.

W procesie o stanie osobowym nie można podejmować decyzji bez doręczenia skargi i umożliwienia stronie, która małżeństwa nie zaskarżyła, wypowiedzieć się odnośnie do sprawy. Mogą jednak zaistnieć sytuacje, kiedy strona nie jest zainteresowana uczestniczeniem w procesie. Jeśli strona należycie wezwana do sądu (kan. 1507 § 1 KPK/83) nie odpowie lub nie przyjdzie na rozprawę zgodnie z wezwaniem, w którym była poinformowana o konsekwencjach takiego zachowania i jeśli nie odpowie na powtórne wezwanie (kan. 1592 § 2 KPK/83), sąd wyda dekret ogłaszający stronę za nieobecną w procesie (kan. 1592 § 1 KPK/83)²⁵.

2.3. POWSTANIE SPORU

Sąd w procesie postępuje z obowiązku urzędowego. Zadaniem sądu jest odpowiednio rozpatrzyć i ustalić przedmiot sporu. Ustalenie przedmiotu sporu

²² Š. ŠTASTNÍK, *Výjimky ze zásady písemnosti v kanonickém manželském procesu*, „Revue církevního práva” 40 (2011), nr 2 (8), s. 137.

²³ SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, s. 143.

²⁴ M. GRESZATA, *Kanoniczne procesy małżeńskie*, Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2007, s. 146, 149; TAŻ, *Pełnomocnicy procesowi i adwokaci*, s. 20.

²⁵ SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, s. 249.

(*litis contestatio*) należy do wikariusza sądowego (kan. 1513 § 1 KPK/83), który jednocześnie zadecyduje o tym, czy sprawa ta będzie rozpatrywana w procesie formalnym lub skróconym. Decyzję o procesie skróconym powinien on jednak wpieryw konsultować z biskupem diecezjalnym, gdyż tylko on posiada władzę decydowania w procesach skróconych. Jeśli spór będzie rozpatrywany w procesie zwyczajnym, wikariusz sądowy ustanowi trybunał sądowy lub sędziego przewodniczącego i asesorów. Dekret ten wysyła się do stron sporu i obrońcy węzła. Jeśli wikariusz sądowy zadecydował o procesie skróconym, według kan. 1683 KPK/83, mianuje instruktora i asesorów, a równocześnie zwołuje rozprawę sądową w ciągu 30 dni.

Wikariusz sądowy decyduje o przedmiocie sporu (formuła wątpliwości) na podstawie podanej skargi, wypowiedzi stron i orzeczenia obrońcy węzła²⁶ (kan. 1676 § 5 KPK/83). Strony sporu będą wypowiadać się ściśle odnośnie do konkretnych okoliczności i zaprezentują swoją opinię na temat dowodu nieważności swojego małżeństwa.

Strony mogą nie rozumieć, z jakiego powodu ważność ich małżeństwa będzie rozpatrywana na podstawie ich wypowiedzi wzajemnych, dlatego mają możliwość zwrócić się do sądu w ciągu 15 dni i podać propozycję do zwołania rozprawy sądowej. Sąd posiada władzę do zwołania takiej rozprawy w celu eliminacji niejasności odnoszących się do okoliczności i konsekwentnego ustalenia przedmiotu sporu. W rozprawie sądowej strony wypowiadają się ustnie odnośnie do niejasności (kan. 1513 § 2 KPK/83).

Przedmiot sporu może być ustalony różnymi sposobami. Można określić jeden dowód nieważności małżeństwa²⁷. W procesie skróconym jest dopuszczalne ustalenie tylko jednego dowodu nieważności. W procesie zwyczajnym można określić więcej dowodów. Ustalony przedmiot sporu może być zmieniony (kan. 1514 KPK/83). Propozycję do zmiany ustalonego przedmiotu procesu może wnieść również obrońca węzła (kan. 1434 § 2 KPK/83). Propozycja do zmiany przedmiotu sporu może być podawana podczas całego procesu aż do czasu, kiedy sąd rozpocznie decydowanie w sprawie²⁸.

W terminie 10 dni od zawiadomienia o decyzji o ustaleniu przedmiotu sporu, jeśli strony nie przedstawiły żadnych zarzutów, sąd wystosuje dekret polecający zawiązanie procesu (*litis instantia*) według kan. 1517 KPK/83.

---

²⁶ Tamże, s. 153.

²⁷ Nieważność małżeństwa spowodowana niezdolnością kobiety, małżonki do podjęcia się obowiązków małżeńskich według kan. 1095, 3° KPK/83.

²⁸ SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, s. 158.

2.4. DOWODZENIE

Dowodzenie jest następną fazą procesu i rozpoczyna się po ustaleniu przedmiotu sporu w procesie zwyczajnym. Strony nie tylko podają fakty o nieważności małżeństwa, lecz są również zobowiązane do ich udowodnienia (kan. 1526 § 1 KPK/83), co oznacza, że mają przekazać sądowi dowody potwierdzające ich wypowiedzi. Wyjątek stanowi kan. 1526 § 2, 1° KPK/83. Strony mogą przedstawiać swe dowody już w ramach skargi lub jako treść skargi, jak również w następnych fazach procesowych. Po przedstawieniu wszystkich dowodów sąd zadecyduje o tym, które dowody będą faktycznie przeprowadzone. obrońca węzła opiera się o dowody przedstawione przez obie strony. Ma prawo wypowiadać się odnośnie do propozycji dowodów, a w końcu przy formułowaniu swojego stanowiska opiera się na dowodach przeprowadzonych²⁹. Do przeprowadzenia dowodów sąd przystąpi dopiero po ustaleniu przedmiotu sporu (kan. 1526 § 4 KPK/83). Wyjątek stanowią przypadki z ważnej przyczyny, np. świadek umiera i nie byłoby możliwe późniejsze odebranie od niego zeznań. W ramach procesu o nieważność małżeństwa należy skupiać się na relacji każdego z małżonków wobec obowiązków małżeńskich i na ich wypełnianiu³⁰. Celem procesu o nieważność małżeństwa jest odkrycie prawdy o małżeństwie³¹. Dlatego sąd powinien uzyskać jak najwięcej dowodów. Mogą być przytoczone dowody różnego rodzaju (kan. 1527 KPK/83). Sąd jednak nie dopuści dowodu odrzuconego według kan. 1527 § 1 KPK/83, nie będzie też dopuszczał dowodów zbędnych, które nie mogą pomóc w sposób zdecydowany w poprawnym rozpatrzeniu sprawy, lub których przytoczenie będzie zbędne, gdyż dotychczasowe okoliczności zostały rozpoznane na podstawie innych dowodów.

W procesie o nieważność małżeństwa nie można ze względu na kan. 1536 § 1 KPK/83 zastosować kan. 1526 § 2, 2° KPK/83 (*declaratio*), gdyż proces o nieważność małżeństwa prowadzony jest w interesie publicznym i dlatego zastosowana będzie norma kan. 1536 § 2 KPK/83. Sąd ocenia zgodę w zeznaniach obu stron w świetle innych dowodów, a ich zeznania nie mogą otrzymać statusu pełnego dowodu, jeśli do nich nie będzie dołączony inny dowód.

Dowodzenie jest fazą kluczową procesu, gdyż z przytoczonych dowodów, które stały się częścią akt sądowych, sąd zyskuje informacje o przebiegu i okolicznościach ważnych dla prawa odnośnie do wydania decyzji o małżeństwie.

²⁹ Tamże, s. 176.

³⁰ T. RAKOCZY, *Relacja podmiotu do obowiązku w orzekaniu nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3 KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010), nr 1-2, s. 189.

³¹ ROZKRUT, *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa*, s. 178.

Dowodzenie powinno być przeprowadzone starannie, zgodnie z normami procesowymi regulującymi postępowanie przy przytaczaniu poszczególnych dowodów. Dowodzenie przeprowadza sędzia lub do tego wyznaczony audytor, który zbiera dowody (*auditoris*) i zebrane przekazuje sędziemu (kan. 1428 § 1 KPK/83 i art. 50 DC). W procesie o nieważność małżeństwa korzysta się z następujących dowodów: przesłuchanie stron, przesłuchanie świadka, dowód pisemny, dowód z oświadczenia ekspertów, dowód uzyskany przez badanie sprawy. Wszystkie dowody służą do tego, by stan rzeczy został odkryty wiarygodnie i by została odnaleziona prawda o małżeństwie.

W tej fazie procesu obrońca wężła powinien być aktywny. Zgodnie z kan. 1677 KPK/83 ma prawo być obecny przy przesłuchaniu stron, świadków i ekspertów i ma prawo wglądu do akt sądowych, włącznie z dokumentami pisemnymi przedstawionymi przez strony. Już w tej fazie procesu obrońca wężła musi być zdolny do wartościowania przedstawianych dowodów i do dedukcji wniosków służących dla potrzeb swego udziału w procesie.

W procesie o nieważność małżeństwa znaczącym dowodem jest przesłuchanie stron (*partium declarationes*) zgodnie z wymogami wskazanymi w kan. 1530 KPK/83. Sąd na podstawie akt formuluje pytania do strony przesłuchiwanej. Propozycje pytań mogą podawać strony, jak i obrońca wężła (kan. 1533 KPK/83). Pełną odpowiedzialność za sformułowanie pytań ponosi sąd³². Przy przesłuchaniu strony obrońca wężła ma prawo do proponowania pytań dopełniających, które audytor sformułuje i zada przesłuchiwanemu. Według kan. 1678 § 1 KPK/83 mogą mieć w procesach zawiązanych po 8 grudnia 2015 r. wartość pełnego dowodu zeznania sądowe i stanowiska stron, w niektórych wypadkach wsparte zeznaniem świadków o wiarygodności stron. Wszystko to sąd powinien rozpatrzyć przez porównanie z wszystkimi dowodami, jeżeli nie ma do dyspozycji innych dowodów potwierdzających wiarygodność.

Przesłuchanie świadków (*testes*) jest dozwolone w każdej sprawie (kan. 1547 KPK/83), a świadkiem może być każdy, komu prawo tego nie zakazuje (kan. 1548-1550 KPK/83) i nie było podjętej decyzji o wykluczeniu świadka. Propozycję uzyskania dowodu przez przesłuchanie świadka podają strony, sąd zaś formuluje pytania, na które świadek odpowiada. Świadców przesłuchiwa się oddzielnie i pojedynczo. Wyjątek stanowi przeprowadzenie konfrontacji służącej do weryfikacji jednego z przesłuchań, jeżeli nie ma możliwości do wyeliminowania niezgodności innym sposobem, np. jeśli wiarygodność któregoś ze

---

³² SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, s. 185.

świadków nie jest zakwestionowana jeszcze innym sposobem³³. Według nowego brzmienia kan. 1678 § 2 KPK/83, wartość pełnego dowodu może mieć nadal również zeznanie jednego świadka – świadka kwalifikowanego, który zeznaje o tym, czego dokonał na mocy urzędu (kan. 1573 KPK/83), ale jako nowość dodana jest kolejna możliwość, tj. że zeznanie tego świadka zgodne jest z następującymi okolicznościami pojedynczych wydarzeń i osób.

Według kan. 1574 KPK/83 sąd dokonuje dowodu z opinii biegłego pod warunkami z kan. 1678 § 3 KPK/83³⁴. Opinia biegłego powinna być opracowana zgodnie z zasadami antropologii chrześcijańskiej. Opinia ta nie jest konieczna w wypadku, jeśli wśród dowodów znajdują się zaświadczenia lekarskie lub wcześniejsze opinie biegłych. Jednak w wypadkach, gdzie przedmiotem opinii była impotencja lub niezdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej z powodu choroby umysłowej, wymaga się opracowanie opinii biegłego³⁵. T. Rozkrut wnioskuje, że ze względu na to, że przedmiotem badania są *causae naturae psychicae*, jest słuszne opracowanie opinii biegłego zawsze. Stanowisko swoje argumentuje treścią przemówień Jana Pawła II do Trybunału Roty Rzymskiej z 1987³⁶ i 1988 r.³⁷, jak również tym, że przedmiotem opinii jest stan umysłowy obecny w czasie zawarcia związku małżeńskiego, a nie stan aktualny lub obecny po zawarciu związku małżeńskiego³⁸.

Opinia biegłego, tak samo jak którykolwiek z innych dowodów, podlega swobodnej ocenie dowodów ze strony sądu³⁹. Biegły nie może sam oceniać kwestii ważności małżeństwa i nawet nie można go o tę kwestię zapytać⁴⁰. Sąd nie powinien przyjmować wniosków biegłego bezkrytycznie (kan. 1579 KPK/83 i art. 212 DC)⁴¹. Sąd ocenia, czy biegły opracował opinię w ramach swojej ekspertyzy,

³³ Tamże, s. 168.

³⁴ T. ROZKRUT, *Zadania biegłych w kościelnym postępowaniu sadowym*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006), nr 3-4, s. 65.

³⁵ Tamże, s. 66.

³⁶ IOANNES PAULUS PP. II, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos* (5.02.1987), AAS 79 (1987), s. 1453-1459.

³⁷ TENZE, *Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos* (25.01.1988), AAS 80 (1988), s. 1178-1185.

³⁸ ROZKRUT, *Zadania biegłych*, s. 67.

³⁹ I. KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, *Znalecký posudek jako důkazní prostředek a jeho hodnocení soudem v rámci civilního soudního řízení*, w: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 10.-11. október 2013 Bratislavské právnické fórum 2013*, s. 296-305, on-line: http://www.lawconference.sk/archiv/bpf_2013/_index.php?page=14 [dostęp: 20.02.2017].

⁴⁰ T. ROZKRUT, *Dialog sędziego z biegłym w kanonicznym procesie małżeńskim*, *Prawo Kanoniczne* 54 (2011), nr 1-2, s. 173.

⁴¹ H. STAWNIAK, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009), nr 3-4, s. 152.

jak również stopień ekspertyzy, jej powagę i legalność⁴². Sąd powinien wziąć pod uwagę, czy stan małżonka oznaczany jako obecność anomalii psychicznej w formie psychopatologii, zaburzenia osobowego, naprawdę koresponduje z treścią kolejnych akt sądowych⁴³.

W każdym procesie o nieważność małżeństwa przeprowadza się dowód z dokumentów pisemnych (*documentum*) według kan. 1539 KPK/83. Dokumenty pisemne są przedłożone sądowi w formie oryginalnej lub w formie kopii poświadczonych i włączane są do akt sądowych. Według kan. 1688 KPK/83, możliwe jest przeprowadzenie dowodzenia tylko na podstawie dokumentów pisemnych, bez przesłuchania stron i w niektórych wypadkach jest możliwe wydanie wyroku o nieważności małżeństwa tylko na podstawie dokumentów pisemnych.

Dla przedstawienia dowodów sąd zadecyduje dekretem opublikowanie akt (*publicatio actorum*) i udostępni je stronom, ich adwokatom, by mogli zapoznać się z tymi dowodami, których do tej pory nie poznali (kan. 1598 KPK/83). Strony mają możliwość obejrzenia akt sądowych. Nie jest to ich obowiązek, ale prawo, z którego nie muszą skorzystać. Jednak ogłoszenie publikacji akt przez sąd jest jego obowiązkiem, którego zaniechanie prowadzi do wady nieważności wyroku, którą można poprawić, lecz jeśli zaniechanie to naprawdę uniemożliwiło prawa do obrony, prowadzi ono do nieważności wyroku sądu, której nie można poprawić. Po opublikowaniu akt sąd wystosuje dekret o zamknięciu postępowania (*conclusio in causa*) według kan. 1599 § 1 KPK/83.

2.5. DYSKUSJA SPRAWY

Dyskusja sprawy następuje po zamknięciu postępowania. W fazie tej sąd wezie osoby uczestniczące do przedstawienia obron (*defensio*) i uwag (*animadversiones*) w określonym czasie (kan. 1601 KPK/83). W obronie strona przedstawia argumenty wspierające jej stanowisko, a także przeciwne twierdzeniom drugiej strony.

Osoby uczestniczące podsumowują swe stanowiska procesowe, komentują przedstawione dowody i formułują swoje argumenty, podają sądowi propozycję, jak powinien on zadecydować w sprawie nieważności małżeństwa. Faza ta jest ważna, bowiem strony w swych wypowiedziach procesowych wartościują przedłożone dowody i formułują swoje stanowiska procesowe na podstawie przedstawionych dowodów. Strony nie muszą odnieść się do każdego przedsta-

⁴² M. DROGOWSKI, *Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Aspekt sądowo-psychiatryczny*, „Psychiatria Polska” 44 (2010), nr 4, s. 494.

⁴³ J. SOKOŁOWSKI, *Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z udziałem bieglech*, „Prawo Kanoniczne” 56 (2013), nr 4, s. 114.

wionego dowodu. Celem jest podsumowanie argumentów w taki sposób, który będzie wspierał ich postawę procesową w stosunku do zaskarżonego małżeństwa. Przedstawiają również swoją interpretację wykrytych okoliczności i proponują sądowi, jak powinien on zdecydować w sprawie⁴⁴.

Uwagi te podawane są z zasady w czasie i według sposobu określonego przez sąd oraz w formie pisemnej (kan. 1602 KPK/83). Zaprezentowane stanowiska sąd wysyła wzajemnie do stron, które następnie mogą odpowiedzieć na stanowisko drugiej strony tylko raz, jeśli sąd nie daje takiej możliwości ponownie z poważnego powodu. W takim wypadku, druga strona ma też prawo do sformułowania kolejnej wypowiedzi.

Swoje stanowisko w ramach procesu przedstawia również i obrońca węzła (*votum*). Wypowiada się odnośnie do obron i uwag przedłożonych przez strony, przy czym jednocześnie skupia się na własnym zadaniu w procesie, a więc na podsumowaniu wszelkiej argumentacji świadczącej na korzyść ważności małżeństwa. Tylko obrońca węzła ma prawo odpowiedzieć ponownie na uwagi stron (kan. 1603 § 3 KPK/83). Dlatego obrońca węzła ma prawo do wypowiedzania się jako ostatni (art. 243 DC).

Proces prowadzony jest obowiązkowo w formie pisemnej, czyli również i dyskusja sprawy przebiega z zasady w formie pisemnej. Możliwe jest jednak w ramach dyskusji sprawy zwołać mniejszą rozprawę (kan. 1604 § 2 KPK/83) w celu wyjaśnienia niektórych pytań. Chodzi o znaczące posunięcie na korzyść zasady ustności⁴⁵. W takiej rozprawie uczestniczy notariusz, który sporządzi protokół. W rozprawie stanowiska stron są prezentowane przez zastępców procesowych stron. Natomiast jeśli strona go nie ma, to uczestniczy osobiście w rozprawie. Z natury rzeczy nie dokonuje się w rozprawie dowodzenia – przesłuchań stron, a również nie służy to tylko temu, by strony otrzymały informacje o procesie⁴⁶.

Faza ta jest zakończona, jeśli strony skorzystały z możliwości wypowiedzenia się zgodnie z normami KPK/83 *ipso facto*. Strony nie mają obowiązku do wypowiedzenia się. Jeżeli strony nie wypowiedziały się z własnej woli (zdecydowały, że nie będą się wypowiadać lub upłynął wyznaczony na to czas), lub oznajmiły, że powierzają się sprawiedliwości sądu, sąd wymaga tylko stanowiska obrońcy węzła. Następnie sąd może przystąpić do wydania wyroku. Taki wypadek z zasady zdarzy się tylko w sytuacji, kiedy będzie sprawa całkowicie wyjaśniona na podstawie dowodów⁴⁷.

⁴⁴ GRESZATA, *Kanoniczne procesy małżeńskie*, s. 179.

⁴⁵ Por. ŠTASTNÍK, *Výjimky ze zásady písemnosti*, s. 135-142.

⁴⁶ SZTYCHMILER, *Zwykły proces sporny*, s. 264.

⁴⁷ Tamże, s. 265.

2.6. ETAP WYROKOWANIA

Po zakończeniu dyskusji sprawy następuje faza wydania wyroku (kan. 1607 KPK/83). W niej obrońca węzła z natury rzeczy nie uczestniczy. Wydanie wyroku jest czynnością sądu. W decyzji jednak sąd powinien wziąć pod uwagę treść wotum obrońcy węzła. W wypadku, gdy sąd wydaje wyrok o nieważności małżeństwa, powinien on troskliwie wziąć pod uwagę argumentację obrońcy węzła. Wyrok sądu w tym wypadku musi być przekonujący. Dla osiągnięcia pewności moralnej nie wystarczy tylko przeważające znaczenie dowodów i poszlak, ale wymaga się, aby została wykluczona jakakolwiek roztropna pozytywna wątpliwość popełnienia błędu tak co do prawa, jak i co do ustaleń faktycznych, chociaż nie wyklucza się czystej możliwości czegoś przeciwnego (art. 12 Zasad proceduralnych MIDI).

Wyrok powinien zdecydować o całej rozpatrywanej sprawie, tj. odnosić się do całego przedmiotu procesu, przedstawić powody, na których opiera się część wyrokowa, lub w niektórych wypadkach wydać zakaz według kan. 1684 KPK/83, w końcu musi też zdecydować o wydatkach sądowych. Wyrok w formie pisemnej dostarcza się stronom i obrońcy węzła (kan. 1615 KPK/83). Dla korekty błędów pisemnych, lub wielu innych, a również i innych oczywistych błędów w wyroku należy stosować kan. 1616 KPK/83. Poprawki naniesie sąd z urzędu lub po propozycji strony, albo obrońcy węzła⁴⁸. Postępowaniem według kan. 1616 KPK/83 nie można zmienić wad wyroku. Do tego służy system środków do jego korekty. To samo obowiązuje w procesie zwyczajnym i skróconym.

W procesie skróconym decyzję podejmuje biskup. Jeżeli nie wyciągnie on wniosku o nieważności małżeństwa nie wydaje wyroku, a sprawę przekazuje procesowi sądu zwyczajnego (kan. 1687 § 1 KPK/83). Apelację wobec decyzji biskupa, którą stwierdził nieważność małżeństwa, można zgłosić według kan. 1687 § 3 KPK/83.

2.7. PROCES NA POZIOMIE APELACYJNYM

Podstawową zmianą wprowadzoną przez MIDI jest zniesienie obowiązkowego przedłożenia sprawy trybunałowi apelacyjnemu według pierwotnego brzmienia kan. 1682 § 1 KPK/83, w tych wypadkach, kiedy nie była złożona żadna apelacja, gdyż nowe brzmienie kan. 1680 KPK/83 nie zawiera zmiany tego obowiązkowego przedłożenia sprawy.

Proces apelacyjny z zasady więc rozpoczyna się apelacją (*appellatio*) według

---

⁴⁸ Tamże, s. 275.

kan. 1628 KPK/83. Apelacja jest legalnym środkiem, na mocy którego strona podważa ogłoszony wyrok, jeśli według jej mniemania nie jest on właściwy, tj. że został podjęty na jej niekorzyść. Upoważniony do złożenia apelacji jest również obrońca węzła. Apelacja powinna być złożona w ciągu 15 dni (kan. 1630 KPK/83) i przeprowadzona według kan. 1633 KPK/83. Złożenie apelacji związane jest ze skutkami suspensywnymi – odracza wykonanie wyroku (kan. 1638 KPK/83) – i ze skutkami dewolutywnymi – na temat podanej apelacji będzie decydował sąd drugiej instancji (kan. 1438 KPK/83).

Zniesienie obowiązku przedstawienia sprawy sądowi drugiej instancji wymaga od obrońcy węzła większego zaangażowania w ramach procesu, aby sprostał zadaniu bronięcia ważności małżeństwa. Obrońca węzła nawet wbrew woli stron, które zostały zawiadomione o deklarowanej nieważności swego związku, powinien zabezpieczyć odnalezienie wszystkich okoliczności i legalnie bronić ważność zaskarżanego małżeństwa. Obrońca węzła w podanej apelacji powinien wymienić swe argumenty przeciw wyrokowi sądowemu, więc powinien podsumować dotychczasowy przebieg procesu i przedstawione dowody, ocenić treść stanowisk obu stron i wyroku sądu. W ramach swego stanowiska powinien sprecyzować zarzuty odnośnie do błędów, które popełniono podczas procesu, zarzuty przeciw treści poszczególnych dowodów i z nich wywodzących się stwierdzeń, jak również zarzuty odnośnie do legalnego rozpatrywania sprawy przez sąd⁴⁹.

Obrońca węzła zobowiązany jest do złożenia apelacji w wypadku, kiedy stwierdzono nieważność małżeństwa w procesie dokumentalnym, jeśli rozumnie zakłada, że wady wymienione w kan. 1688 KPK/83 lub nieudzielenie dyspensy nie są pewne.

W procesie zwyczajnym sprawa przedstawiona jest sądowi drugiej instancji w ciągu 20 dni od ogłoszenia wyroku. Zastosowanie nowego dowodu o nieważności małżeństwa w procesie apelacyjnym jest dopuszczalne według kan. 1683 KPK/83. Niemniej ze względu na to, że chodzi o wyjątek z kan. 1639 KPK/83 i ze względu na treść kan. 1644 § 1 KPK/83, nie jest dopuszczalne, żeby strona zupełnie wyrzekła się dowodów zastosowanych w procesie pierwszej instancji, a w procesie apelacyjnym zastosowała dowody zupełnie nowe. Takie postępowanie byłoby przeciwko sensowi procesu sądowego; dopuszczalna jest częściowa zmiana zastosowanych dowodów⁵⁰. Podczas procesu apelacyjnego strony mogą wypowiadać się, choćby same nie złożyły apelacji⁵¹.

⁴⁹ Por. U. NOWICKA, *Animadversiones obrońcy węzła małżeńskiego w trybunale apelacyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010), nr 3-4, s. 232-233.

⁵⁰ ERLEBACH, *Niektóre procesy specjalne*, s. 357.

⁵¹ Tamże, s. 355.

Sąd drugiej instancji decyduje w procesie zwyczajnym. Trybunał tworzy trzech sędziów. Potwierdzenie wyroku sądu pierwszej instancji dokonuje się według kan. 1684 KPK/83. Wyrok sądu na drugiej instancji zgodny z wyrokiem sądu na pierwszej instancji, tj. stwierdzający nieważność małżeństwa, nie nabywa mocy prawnej zgodnie z kan. 1643 KPK/83, staje się jednak możliwy do zastosowania.

Proces apelacyjny przeciw wyrokowi biskupa z procesu skróconego przebiega według kan. 1687 § 4 KPK/83. Apelację składa się do metropolity lub Trybunału Roty Rzymskiej.

W procesie dokumentalnym decyzja podejmowana jest w procesie apelacyjnym według kan. 1690 KPK/83.

ZAKOŃCZENIE

Obrońca węzła jako strona specjalna procesu o nieważność małżeństwa broni ważności małżeństwa. Ma prawo do wypowiedzania się podczas procesu i do bycia obecnym przy dowodzeniu. Jego zadaniem jest przedstawić wszystko, co może być przytoczone na korzyść ważności małżeństwa. Działalność obrońcy węzła ukazuje się w fazie wezwania sądowego, kiedy uczestniczy stanowieniu przedmiotu sporu, dalej w fazie dowodzenia. Kluczowym dla niego zadaniem jest sformułowanie stanowiska (*votum*), gdzie podsumowuje i wartościuje wszystkie okoliczności mające znaczenie w sensie legalnym, podaje sądowi propozycje wyroku dla ważności małżeństwa. Po podjęciu decyzji w sprawie i wydaniu wyroku, musi on starannie rozważyć słuszność podania apelacji, gdyż na mocy MIDI zniesione zostało obowiązkowe rozpatrywanie sprawy w sądzie drugiej instancji. Obrońca węzła musi wziąć w procesie aktywny udział. Nie wolno mu czynić czegokolwiek, co mogłoby doprowadzić do odkrycia nieważności małżeństwa, jednak przy wykonywaniu swego zadania, nie może przeszkadzać obiektywnemu odkryciu nieważności małżeństwa. Takie postępowanie byłoby niezgodne z dobrem publicznym i z zasadą *salus animarum suprema lex*.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- BENEDICTUS PP. XIV, Dei miseratione (3.11.1741), w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. I, red. P. Gasparri, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1923, s. 695-701.
- SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, Instructio Quemadmodum matrimonii ad Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos Rituum Orientalium in causis Matrimonialibus adhibenda (20.06.1883), w: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. IV, red. P. Gasparri, Romae: Typis Polyglottis Vaticanis 1951, s. 395-411.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannes Pauli PP. II. promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; Kodeks Prawa Kanonicznego, tekst polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.
- IOANNES PAULUS PP. II, Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos (5.02.1987), AAS 79 (1987), s. 1453-1459.
- IOANNES PAULUS PP. II, Allocutio ad Rotae Romanae auditores coram admissos (25.01.1988), AAS 80 (1988), s. 1178-1185.
- PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, Instructio servanda a tribunalis dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), Roma: Libreria Editrice Vaticana 2005
- FRANCISCUS PP. Litterae apostolicae motu proprio quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur Mitis Iudex Dominus Iesus (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-967.

LITERATURA

- DROGOWSKI Marian: Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Aspekt sędziowo-psychiatryczny, *Psychiatria Polska* 44 (2010), nr 4, s. 487-496.
- ERLEBACH Grzegorz: Niektóre procesy specjalne, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V: Księga VII. Procesy, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2007, s. 325-372.
- GRESZATA Marta: Kanoniczne procesy małżeńskie, Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2007.
- GRESZATA–TELUSIEWICZ Marta: Pełnomocnicy procesowi i adwokaci: aktywność stron w procesie; etapy postępowania sądowego oraz relacje prawne powstające podczas procesu (Z rozważań nad kanonicznym procesem zwyczajnym – część VI), *Człowiek – Rodzina – Prawo* 7 (16) 2013, s. 17-22.
- KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ Ingrid: Znalecký posudek jako důkazní prostředek a jeho hodnocení soudem v rámci civilního soudního řízení, w: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 10.-11. október 2013 Bratislavské právnické fórum 2013*, s. 296-305, on-line: http://www.law.conference.sk/archiv/bpf_2013/_index.php?page=14 [dostęp: 20.02.2017].
- KRZYWDA Józef: Prawo wiernych do szybko i sprawnie działających trybunałów kościelnych, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 21 (2011), nr 24, s. 85-91.
- NOWICKA Urszula: Animadversiones obrońcy węzła małżeńskiego w trybunale apelacyjnym, *Prawo Kanoniczne* 53 (2010), nr 3-4, s. 223-243.
- PŘIBYL Stanislav: Specifika rozhodování církevních soudů v manželských kauzách, *Revue církevního práva* 59 (2014), nr 3 (14), s. 9-19.
- RAKOCZY Tomasz: Relacja podmiotu do obowiązku w orzekaniu nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3 KPK, *Prawo Kanoniczne* 53 (2010), nr 1-2, s. 181-201.
- ROZKRUT Tomasz: Dialog sędziego z biegłym w kanonicznym procesie małżeńskim, *Prawo Kanoniczne* 54 (2011), nr 1-2, s. 161-173.

- ROZKRUT Tomasz: Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa: Proces sporny czy proces specjalny?, *Prawo Kanoniczne* 53 (2010), nr 3-4, s. 171-183.
- ROZKRUT Tomasz: Zadania biegłych w kościelnym postępowaniu sadowym, *Prawo Kanoniczne* 49 (2006), nr 3-4, s. 63-86.
- SOBAŃSKI Remigiusz: Między rygoryzmem a laksyzmem. Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa na tle kondycji małżeństw sakramentalnych w Polsce, *Prawo Kanoniczne* 53 (2010), nr 3-4, s. 162-169.
- SOKOŁOWSKI Jarosław: Sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z udziałem biegłych, *Prawo Kanoniczne* 56 (2013), nr 4, s. 101-115.
- ŠŤASTNÍK Štěpán: Výjimky ze zásady písemnosti v kanonickém manželském procesu, *Revue církevního práva* 40 (2011), nr 2 (8), s. 135-142.
- STAWNIAK Henryk: Niezdolność do zawarcia małżeństwa (kan. 1095 KPK) w świetle przemówień papieskich do Roty Rzymskiej i nauki Kościoła, *Prawo Kanoniczne* 52 (2009), nr 3-4, s. 145-160.
- SZYCHMILER Ryszard: Zwykły proces sporny, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V: Księga VII. Procesy, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2007, s. 126-315.
- WENZ Wiesław, WRÓBLEWSKI Paweł: *Urząd obrońcy węzła i procesowe decyzjesędziog na etapie wyrokowania. Zagadnienia wybrane z procesu o nieważność małżeństwa*, Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2007.

ZADANIA OBROŃCY WĘZŁA W PROCESIE O NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA

Streszczenie

Artykuł dotyczy statusu obrońcy węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa po reformie procesu małżeńskiego papieża Franciszka na mocy *Mitis Iudex Dominus Iesus*. W artykule zwrócono uwagę na zadania obrońcy węzła we wszystkich etapach postępowania. Jego głównym zadaniem w procesie jest zebranie wszystkich argumentów na korzyść ważności małżeństwa.

Słowa kluczowe: obrońca węzła; nieważność małżeństwa; *processus brevior*

THE TASKS OF DEFENDER OF THE BOND IN THE PROCESS OF THE NULLITY OF MARRIAGE

Summary

The article deals with the status of a defender in the proceedings of the nullity of marriage after the reform of the marriage process by Pope Francis, *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Attention is paid to the tasks of the defender of the bond at all stages of this proceeding. In the proceeding, the defender of the bond is summoned to gather all the arguments in favour of the validity of the marriage.

Key words: defender of the bond; nullity of marriage; *processus brevior*